

# ПО СТЬПКИТЕ НА КУЛТУРНАТА СТОЛИЦА: ДОКУМЕНТАЛНА РАЗХОДКА В МУЛТИЕТНИЧЕСКИЯ, МУЛТИЕЗИКОВ И МУЛТИКУЛТУРЕН ПЛОВДИВ

## МУЛТИКУЛТУРНИЯТ И МУЛТИЕТНИЧЕСКИЯТ ПЛОВДИВ

Николета Кадетто, Лука Молилари, Ка'Фоскари, Венеция

Илияна Кръпова, Ася Асенова

В третия ден по стъпките на културната столица ще разгледаме Пловдив от траките до днес, като посетим Археологическия музей, Небет тепе, двете базилики, етноалеята в Дондуковата градина, Дома на етносите, католическата махала, църквите „Св. Лудвиг“ и „Възнесение Господне“ със Семинарията, Ректората на Пловдивския университет, манастир „Св. Елисавета“, Военната болница, арменската църква и еврейския квартал, ул. „Хр.Г. Данов“, книговезницата и къщата на Хр. Г. Данов.

Този ден представя многонационалния облик на Пловдив, като се отправим най-напред към Археологическия музей, открит 1882 г. като археологичен нумизматичен кабинет, и обособен като музей през 1920 г. Това е познатата ни вече сграда за Областното събрание на Източна Румелия, проектирана от италианския архитект Пиетро Монтани, неизползвана никога по предназначение, тъй като е завършена след Съединението. До 1944 г. музеят и библиотеката, предшестваха днешната Народна библиотека „Иван Вазов“, са едно учреждение с обща библиотечна колекция. Днес носи името Борис Дякович, директор на библиотеката в периода 1901-1932. Музеят има собствено ателие за реставрация и консервация. Разполага с една от най-големите колекции (100 000 експоната), свързани с историята на града, както и с Панагюрското съкровище - култов сервиз с общо тегло от 6,164 кг., състоящ се от 9 златни съда, изработени в края на IV или началото на III в. пр. Хр., Открито е в Панагюрище през 1949 г. от тримата братя Дейкови.



Предвижда се обиколка на седемте колекции и среща с д-р Елена Кисякова (главен археолог по реставрация на малката базилика), разходка по кардото и декумануса, римски градеж на Пловдив, за да се отправим към двете базилики. Филипополска голяма базилика от IV-VI в., е най-големият раннохристиянски храм, открит на територията на България, и един от най-големите на Балканския полуостров. Предполага се, че е била епископската катедрала на града, за което се съди от сравнително големите размери, богатата украса на мозайката и специфичната форма на олтарната част. През 2018 г. проф. Златозар Боев публикува изследване върху изображенията на екзотичните птици (Северна и Сусахарска Африка) в мозайките.



Раннохристиянска базилика на Филипопол, т.нар. от археоложката Мина Боспачиева, която я разкопава - Малката базилика, V-VI в., е построена в чест на Флавий Василиск, главен военен командир на провинция Тракия. Открита е през 1988 г. Храмът е бил с богата архитектурна украса и под с многоцветна мозайка с геометрични фигури, която се смята за най-доброто, правено от майсторите на Филипополската школа.

Денят, посветен на мултикултурния Пловдив, продължава със символа на хармоничното съжителство на различни общности в града, като се отправим към първата в България етноалея (7 дървета индийски люляк в различни цветове), в Дондуковата градина, открита през 2018 г. Продължаваме с посещение на първия по рода си „Дом на етносите“, отворил врати през 2016 г., където туристите ще се запознаят с историята на различните етноси и култури в Пловдив, като се посочат накратко някои исторически факти. В края на 18-19 в. в града живеят турци, християни, арменци, манихеи и евреи. След Освобождението половината от 30 000 общо население са мюсюлмани. Според първия план, изработен от Й. Шнитер през 1892 г., има 40 махали, от които 8 християнски. Имало е над 50 джамии. Днес турската общност е около 3000, еврейските фамилии са били приблизително 250, преди Първата световна война - 7000 души, арменски фамилии – 400 и католически – около 400.

Отправляме се към Католишката (Павликенска) махала, за да посетим католическия храм „Св. Лудвиг“, където се намира саркофагът на българската княгиня Мария Луиза и гробовете на пловдивските католически епископи Андреа Канова, Франческо Рейнаути и Роберто Менини. Продължаваме с храма „Възнесение Господне“ и семинарията в двора на храма, сградата на Ректората на Пловдивския университет, използвана от Френския мъжки колеж „Св. Августин“ до неговото закриване през 1948 г., сградата на Техническия университет в архитектурен комплекс „Св. Йосиф“, използвана от Френския девически колеж „Св. Йосиф“ до неговото закриване през 1948 г.



Огромна е ролята на епископ Андреа Канова в построяването на катедралния храм „Свети Лудвиг“, мъжко училище „Св. Андрей“, девическото „Св. Йосиф“, закупуването на къщи, откриването на католическа духовна семинария (1868). Първият хоров и оркестров диригент на католическата църква, но и в града - Доменико Мартилетти (1810-1883), известен в махалата като белият домин, ръководи музикалната дейност в църквата. Според отчет на епископ Андрей Канова от 1859 г. се закупуват музикални инструменти от Виена и Цариград, с които той успява да създаде и обучи една музикална група, което дава основание и да се смята, че в Пловдив е създаден и първият симфоничен оркестър.

Наследникът на Канова, Франческо Рейнаути, чийто принос е в откриването на католическата духовна семинария, построява девически манастир „Св. Елисавета“, сиропиталище към манастира (1872) и католическа болница (1882), която днес е Военна болница Пловдив. Папа Лъв XII го въздига в архиепископски сан, титуляр на Ставрополската епархия. Дейността му е продължена и разширена от епископ Роберто Менини, впоследствие софийско-пловдивски викарий и архиепископ на Гангренската

архиепископия. Махалата съществува като общност до 50-те г. на XX в. и днес ул. „Павликенска“ е запазила старото си име и размер.

„Орта мезар“ (от турски средни гробища) пък е еврейският квартал, за който Евлия Челеби споменава в своите „Пътеписи“ от XVII в. По-голямата част от българските евреи са от сефарадски произход, прогонени от Испания с декрета на Изабела Кастилска и Фердинанд Арагонски от 1492 г. Част от тях се заселват в тогавашната Османска империя.

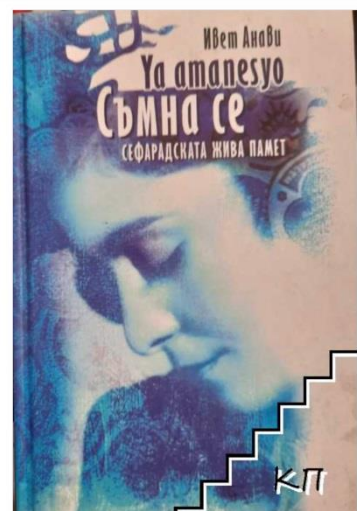


Първите учредители на Пловдивската еврейска община са равините Хаим Меворах, Езра Бенароя, Рахамим Пияде. Еврейската общност играе съществено влияние върху икономиката на града. Известен търговец и банкер е Елиезер Калев, чиито преки потомци са Исак Паси и Соломон Паси. За спасяването на пловдивските евреи съдействат митрополит Кирил, пловдивските юристи Йордан Ковачев и Недко Каблешков, д-р Обрейко Обрейков, председател на Търговско-индустриалната камара, който инициира и подписва протестното писмо до царя относно мерките срещу евреите. От Освобождението до 1941 г. са работили над 110 лекари, зъболекари, аптекари, медицински сестри. Приносът на еврейските интелектуалци в българската култура е огромен и част от примерите, които бихме могли да споменем, са: Арх. Димитър Рималовски, братя Левиеви, Моис Бенароя (първият изследовател на Теодор Траянов), Аврам Литман (описва музикалната история на града), Марко Мешулам (директор на Пловдивската филхармония), Ешуа Бело (директор в най-силния период на Пловдивския куклен театър); Исак Паси и др.

Ще се спрем на живота и творчеството на Ивет Анави, Анжел Вагенщайн и Мони Овадии и в събраните от Даниела Колева лични истории в книгата ѝ „България-Израел. Разкази за две страни и две епохи“, издадена от Института за изследване на близкото минало през 2017.

Потомка на стара еврейска фамилия, Ивет Анави, е родена в Пловдив през 1919 г. Учи в Еврейското училище с преподаване на иврит, в Образцовата прогимназия и в полукласическия клас на Девическата гимназия. Учи френска литература в Страсбург. По време на Втората световна война следва романска филология в Софийския университет, а през 1960 г. завършва и библиотечна специалност. Работила е в Народна библиотека „Иван Вазов“ в Пловдив.

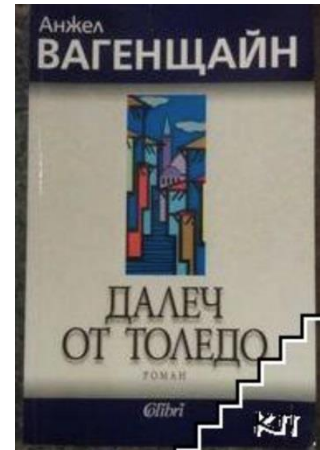
Тя е авторка на книги за историята, обичаите и живота на евреите, сред които са: „Ръководство по еврейско-испански“, 2007; „Извадени от забравата. Пловдивски medici евреи 1876-1941“, 2009; „Съмна се. Сефарадската жива памет. Из еврейско-испанския фолклор“, 2010; „Озарени еврейски жени“, 2013; „Носталгично – традиции на пловдивските евреи в миналото“. През 2011 г. е удостоена с наградата „Шофар“ за утвърждаване на еврейската култура и ценности.



Участва в проекта „Седмият милион“, реализиран с

финансовата подкрепа на Министерство на културата, под мотото *ФотоФабрика влиза в училищата, за да разбуди паметта за Холокоста*. Състои се от серия образователни дигитални продукти, видеа, артинсталация, азбучен речник на основните термини, свързани с Холокоста и др. Целта е младите хора да научат повече за миналото и да осмислят отражението му върху настоящето. Образователният модул се състои от разказите на Ивен Анави и на Виктор Барух (единственият българин, присъствал на процеса срещу Адолф Айхман), който разказва за Холокоста, за манифестацията на 24 май 1943 г. срещу депортацията на българските евреи и за времето в наказателните еврейски трудови лагери (<https://www.fotofabrika.org/blog/2021/04/20/fotofabrika-vliza-v-uchilishchata-za-da-razbudi-pamietta-za-kholokosta-2/>).

Анжел Вагенщайн, автор на романа „Далеч от Толедо“, получил Годишната награда на Съюза на българските писатели за 2002 г. и през 2003 г. - годишната награда „Alberto Benveniste, „Сбогом, Шанхай“ - награда за европейска литература „Жан Моне“ (2004), сценарист на „Гоя“, „Борис I“, „След края на света“ и др. През 2003 г. е удостоен с орден „Стара планина“, първа степен, с медал „Иван Вазов“ през 2014 по случай 100-годишнината на Съюза на българските писатели. Вагенщайн иницира сбирката, наречена „Един град, три религии, седем етноса“. За Вагенщайн Орта Мезар е населен с *най-добронамерните и простодушни хора на света – българи, турци, евреи, арменци, цигани, албанци, татари, както и с редките тогава етнически, беше най-жизнената, най-очарователната част на града и както сега ми се струва, туптящото му горещо сърце. Бих казал, модел на едно бъдно човечество, като имам предвид не бедността му ..., а скромното, но достойно съществуване на почтени трудови хора.*



Автор е на 50 сценария за филми – игрални, документални и анимационни. Филмът по негов сценарий „Звезди“ от 1959 г. на режисьора Конрад Волф е удостоен със Специалната награда на журито на кинофестивала в Кан. Сред най-известните му сценарии са тези за филмите „Допълнение към закона за защита на държавата“, „Гоя“, „Звезди в косите, сълзи в очите“, „Борис I“ и „След края на света“. През 1980 г. е член на международното жури на 30-ия Берлински международен кинофестивал.

През 90-те се отдава на писателска дейност и публикува романите „Петокнижие Исаково“, „Далеч от Толедо“ и „Сбогом, Шанхай“, последните два с международни отличия. Книгите му са преведени на много езици, включително френски, английски, руски, немски, испански и италиански. Получава испански орден за граждански заслуги с указ на крал Фелипе VI. Грамотата е подписана и от външния министър на Испания, а кръстът на ордена е връчен от посланика в дома на Вагенщайн.

Мони Овадия е известен италиански театрал, писател и музикант, роден в Пловдив през 1946 г. Той съчетава своя опит като актьор и музикант в предложението за „музикален театър“, в който намира най-подходящата форма на изразяване. След като завършва политология в Държавния университет в Милано, започва своята дейност като певец и народен музикант с репертоар на балканската музика в групата "Популярния алманах", под ръководството на етномузиколога Р.



Лейди. През 1972 г. основава Международната фолклорна група, посвещавайки се на изучаването на традиционната музика на различни страни, по-специално на Балканите. През 1978 г. групата променя структурата си и се превръща в *Ensemble Havadià*. През 1990 г. основава *Theatre Orchestra*. Получил е множество награди за своята театрална дейност, включително специалната награда на Убу (1996) за експерименти в областта на театъра и музиката. През 2004 г. е назначен за художествен ръководител на *Mittelfest в Cividale del Friuli*.

Театралната си кариера започва през 1984 г., когато стартират и редица сътрудничества с важни театрални личности. По повод Фестивала на еврейската култура създава спектакъла „Dalla sabbia dal tempo“ (1987), съвместно с М. Кантони. Но именно с *Oylem Goylem* (1993), творение на музикален театър под формата на кабаре, продуцирано от неговата компания, Овадия попада в центъра на вниманието на широката публика. Отново с М. Кантони през януари 1995 г. създават *Dybbuk*, предаване за Холокоста, приветствано като едно от най-важните събития в театралния сезон. През 1994 г. започва артистичното си партньорство с Р. Андо, дебютирайки в мултимедийната творба *Frammenti sull'Apocalisse* (1994), последвана от *Балада от края на хилядолетието* (1996), *Делото Кафка* (1997), *Триест ... Евреи и околностите* (1998), *Джос Раковер се обръща към Бог* (1999), *Скитащият банкер* (2001), *Цигуларят на покрива* (2002), *Армията на кон* (2003).

През 2005 г. стартира шоуто *Es iz Amerike!*, музикален израз за присъствието на евреи в света на американския шоубизнес. *Отвъд граници. Евреи и цигани* Овадия изпълнява от 2009 г. заедно със Сценичния оркестър, а през 2011 г. излиза и едноименният компактдиск. Като музикант е записал няколко албума. Освен това е автор на множество публикации, както и на книги, взети от най-успешните му предавания: *Евреинът, който се смее* (1998); *Надяваме се да е така. Пътуване на акробат, спрял между небето и земята* (1998); *Отиди при себе си* (2002); *Срещу идолопоклонството* (2005); *Работници по целия свят, смях* (2007); *Разказът за Тайната вечеря* (2010); *Майчино достойнство* (2012); *Заекът на Хитлер и цилиндърът на демагога* (2016). През 2016 г. в Брунате, в деня на раздаването на наградите на международния литературен конкурс „150 години Пенчо Славейков“, журито му присъжда специалната награда „Животът ми по-хубав от поезия“ по случай неговия 70-годишен юбилей (<https://www.moniovadiah.net/it/>).

На финала се завръщаме отново на днешната ул. „Христо Г. Данов“ (бившата ул. „Владимир Заимов, а преди това „Фердинанд“. На тази улица са домовете на пловдивските евреи, в чиито къщи е вградена тяхната история. Някои от тях и до днес живеят тук. На тази улица е културният дом – БЕТАМА, където се намират организацията „Шалом“ и читалището „Шалом Алейхем“. През 1941-1944 от тази улица е започвало еврейското гето. Тук са били принудени да се пренесат и всички евреи, живеещи в други части на града. Тази улица е била известна като улица на занаятчиите. И ние ще посетим книговезницата и къщата на Хр. Г. Данов, бащата на българското книгоиздаване. „Дружествена книговезница“, създадена през 1857, се превръща през 1862 г. в „Книгоиздателство Христо Данов и с-ие“, което се разраства постепенно и отваря



Печатницата на Христо Данов в Пловдив

клонове в Русе и Велес (1867 г.), а после в София и Лом (1880 г.).

Христо Данов създава Първото неделно училище в България, което отваря врати в Стрелча през 1850 г., първите български стенни географски карти, първия общонационален вестник „Марица“, първите търговски каталози на книги, наречени от него „расписи“, издавани в продължение на 8 години в „Летоструй“ (<https://bulgarianhistory.org/hristo-danov/>).

Приложения към Беседа 3:

Приложение 1: интервю с превод на италиански на Елена Кисякова

Приложение 2: представяне (видео) Джустина Селвелли, филм

Приложение 3: видео, Николета Кадетто и Лука Молилари „Живот и творчество на Ивет Анави, Анжел Вагенщайн и Мони Овадия, в т.ч. и събраните лични истории от Даниела Колева в книгата ѝ „България-Израел“

Приложение 4: презентация

#### **Цитирана литература:**

**Колева 2017:** Даниела България – Израел. Разкази за две страни и две епохи. Институт за изследване на близкото минало. СИЕЛА. 2017.

**Калинкова 2013:** Калинкова, П. Един град, три религии, седем етноса. Дума, бр.54.2013 <https://duma.bg/?go=news&p=detail&nodeId=49768>.

Интернет източници, използвани в периода 2019, 2020, 2021

(<https://archaeologicalmuseumplovdiv.org/m1711/%D0%A2%D1%80%D0%B0%D0%BA%D0%B8%D0%B9%D1%81%D0%BA%D0%BE-%D0%B8%D0%B7%D0%BA%D1%83%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%BE>) .

<https://www.fotofabrika.org/blog/2021/04/20/fotofabrika-vliza-v-uchilishchata-za-da-razbudipamietta-za-kholokosta-2/>

<https://www.youtube.com/watch?v=wEp6vLd57hw>

<https://www.youtube.com/watch?v=NXTzJ4a-cVg>

<https://www.youtube.com/watch?v=kBepRFc5lzg>

<https://museumpan.com/panagyursko-zlatno-skrovishche>

<https://archaeologicalmuseumplovdiv.org/m1711/%D0%A2%D1%80%D0%B0%D0%BA%D0%B8%D0%B9%D1%81%D0%BA%D0%BE-%D0%B8%D0%B7%D0%BA%D1%83%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%BE>

<https://www.youtube.com/watch?v=l6ic2qioY3c>

[https://www.bulgaria-italia.com/bg/bg\\_news/news/02936.asp](https://www.bulgaria-italia.com/bg/bg_news/news/02936.asp)

<https://bnt.bg/news/anzhel-vagenshtain-udostoen-s-krasta-na-ordena-za-grazhdanski-zasluga-na-kralstvo-ispaniya-v277120-285416news.html?page=57>

<https://www.treccani.it/enciclopedia/moni-ovadia/>

<https://www.moniovania.net/it/>